

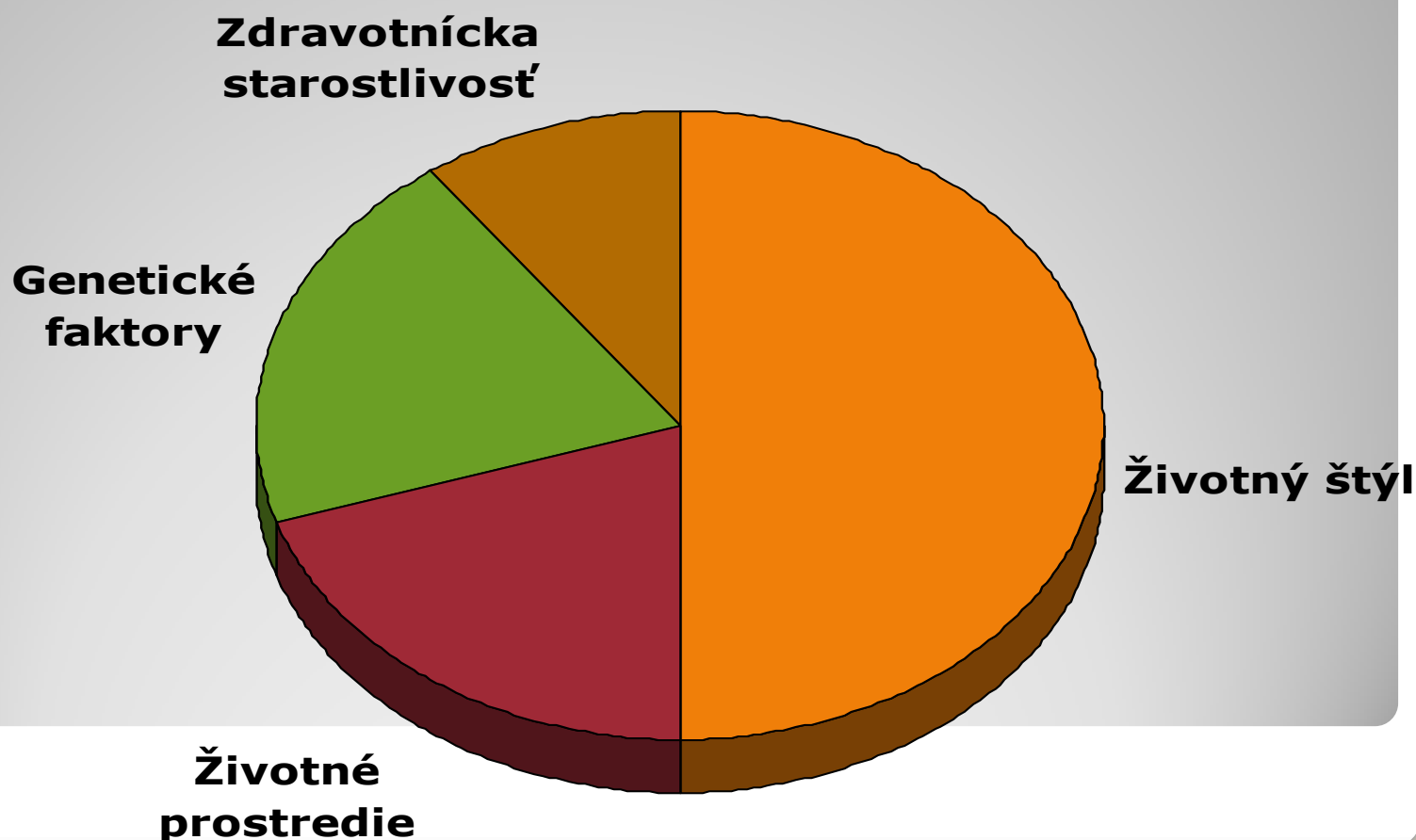
Správanie vo vzťahu k zdraviu a chorobe a možnosti zmeny Životný štýl a motivácia

PhDr. Simona Kelčíková, PhD.

Životný štýl

- spôsob správania sa a konania jednotlivca v spoločnosti
- určujú ho:
  - faktory osobnosti
  - vedomosti
  - hodnoty
  - predchádzajúce skúsenosti
  - kultúra a tradícia
  - spoločnosť a jej tlak
  - možnosť zmeny

Podiel životného štýlu na predčasnej strate zdravia (pred 75. r. života) v rozvinutých krajinách

Motivácia

- Motivácia je komplexná premenná, ktorá v sebe integruje pôsobenie **osobnostných zdrojov** človeka (hlavne jeho potreby, záujmy, hodnoty, v prípade učebnej motivácie ide hlavne o oblasť poznávaciu a kognitívnu).
- **Na pozadí vplyvu externých zdrojov z prostredia**, či náhodných alebo zámerných (v prípade učebnej motivácie ide hlavne o výchovno-vzdelávacie pôsobenie).

Motivačný systém človeka

Tri základné štruktúry: (Nakonečný, 1997b, s. 113-115)

- 1. Najnižšia, vrodená forma** - nepodmienené reflexy, inštinkty, preformované spôsoby správania, ktoré zaisťujú **účelnú** (niekedy rigidnú) adaptáciu individua na základné životné situácie (obrana, útok) a vyjadrujú základné biologické funkcie organizmu (reprodukcia individuálneho života a života druhu, t.j. sexuálne správanie). Sú do istej miery modifikované učením.
- 2. Sekundárne motivačné systémy** - naučené tendencie správania, jeho sily, smeru a spôsobu. Ide o **systém zvykov** (apetencie a averzie), zameraných na dosahovanie odmien a vyhýbanie sa trestu. Zvyky sú habituálne, v podstate automaticky prebiehajúce spôsoby správania.

Motivačný systém človeka

3. Vôľové konanie – vývojovo najvyššia úroveň motivácie.

Konanie je predovšetkým **aktívne a zámerné**, vyplýva zo zámernej intencie, vedome dosahovaného cieľa, ktorým môžu byť aj **nadosobné hodnoty, ideály**. Uplatňuje sa tu hodnotová orientácia, ktorá ovplyvňuje rozhodovanie, voľbu cieľov i prostriedkov.

Definícia motivácie

- Podľa súčasných poznatkov psychológie (s výnimkou behaviorizmu) sa motivácia správania a konania vzťahuje na všetko to, čo prežívame, po čom túžime, k čomu máme odpor, čo sa snažíme dosiahnuť, aké máme ideály a iné.
- Všeobecne môžeme hovoriť, že motivácia zahrňuje odpovede na otázky: „*prečo sa človek správa tým, a nie iným spôsobom?*“, „*prečo človek koná tak, a nie inak?*“, „*prečo sa človek usiluje o to, a nie o iné?*“, „*kam človek smeruje? o čo sa usiluje? a prečo?*“. (Ďurič, 1997, s. 182)

Motivácia

- Motivácia vyjadruje proces usmerňovania, udržiavania a energetizácie správania, vychádza z biologických zdrojov, je to psychický fenomén, psychikou riadený druh regulácie správania.
- Určuje, ako bude správanie prebiehať, a čo bude vlastne realizované, určuje **system kognitívnych procesov**, t. j. subjektívny model situácie, v ktorej sa správanie uskutočňuje. (Nakonečný, 1997a, s. 78)
- Motivácia má vždy dve roviny, ktoré vyjadrujú jednak **potreby organizmu**, ako aj **potreby osobnosti**.

Definícia motivácie

- Motivácia je intrapsychický fenomén špecifického obsahu, ktorý je iniciovaný východiskovým motivačným stavom (**potrebou**), v jeho obsahu sa odráža nejaký deficit vo fyzickom, či sociálnom bytí jednotlivca a smeruje k odstráneniu tohto deficitu (**zmysel správania**), ktoré je prežívané ako určitý druh uspokojenia. (Nakonečný, 1996, s. 27)

Správanie

- Inštrumentálna aktivita, sprostredkováva vzťah medzi potrebou a uspokojením, je prejavom prežívania.
- **Inštrumentalita správania** (subjektívna účelnosť) znamená, že správanie je nástrojom **adaptácie**. Môže byť situačne určené, môže mať aj formu simulácie, disimulácie, štylizácie.
- Iný typ správania je expresívne správanie, ktoré vyjadruje emócie subjektu v ich prirodzenom prejave alebo substituované správanie, zastupujúce pôvodný účel (krádež ako nevedomá agresia, „hry“ neurotikov a iné). (Nakonečný, 1997, s. 249-251)

Edukácia

- **Edukácia klienta a jeho motivácia** s cieľom aktívnej účasti nad kontrolou svojho zdravia/ ochorenia je kľúčovou požiadavkou.
- Edukácia so spoluúčasťou klienta a jeho rodiny ako základ v predchádzaní ochorenia + liečbe chronických ochorení je uznávaná na celom svete.
- *„Zameriava sa na zmeny vo sfére vedomostí, ich pochopenie vo vzájomných súvislostiach, následne ovplyvňovanie hodnotového systému, presvedčení, postojov a dosiahnutie zmeny konania a životného štýlu.“ (Žiaková, 2001, s. 14)*

Procháskove fázy zmeny a motivácie

- Procháska a kolektív autorov navrhujú „vývinové sekvencie motivačnej pohotovosti“:
  1. predpremýšľanie,
  2. premýšľanie,
  3. prípravu,
  4. činnosť,
  5. udržiavanie a uchovanie (Prochaska, Redding, Harlow, Rossi & Velicer, 1994, p. 473). (Tab.).
- Fázy zmeny nie sú nevyhnutne lineárne a ľudia sa môžu vrátiť ku predchádzajúcemu rizikovému správaniu. (tab.)

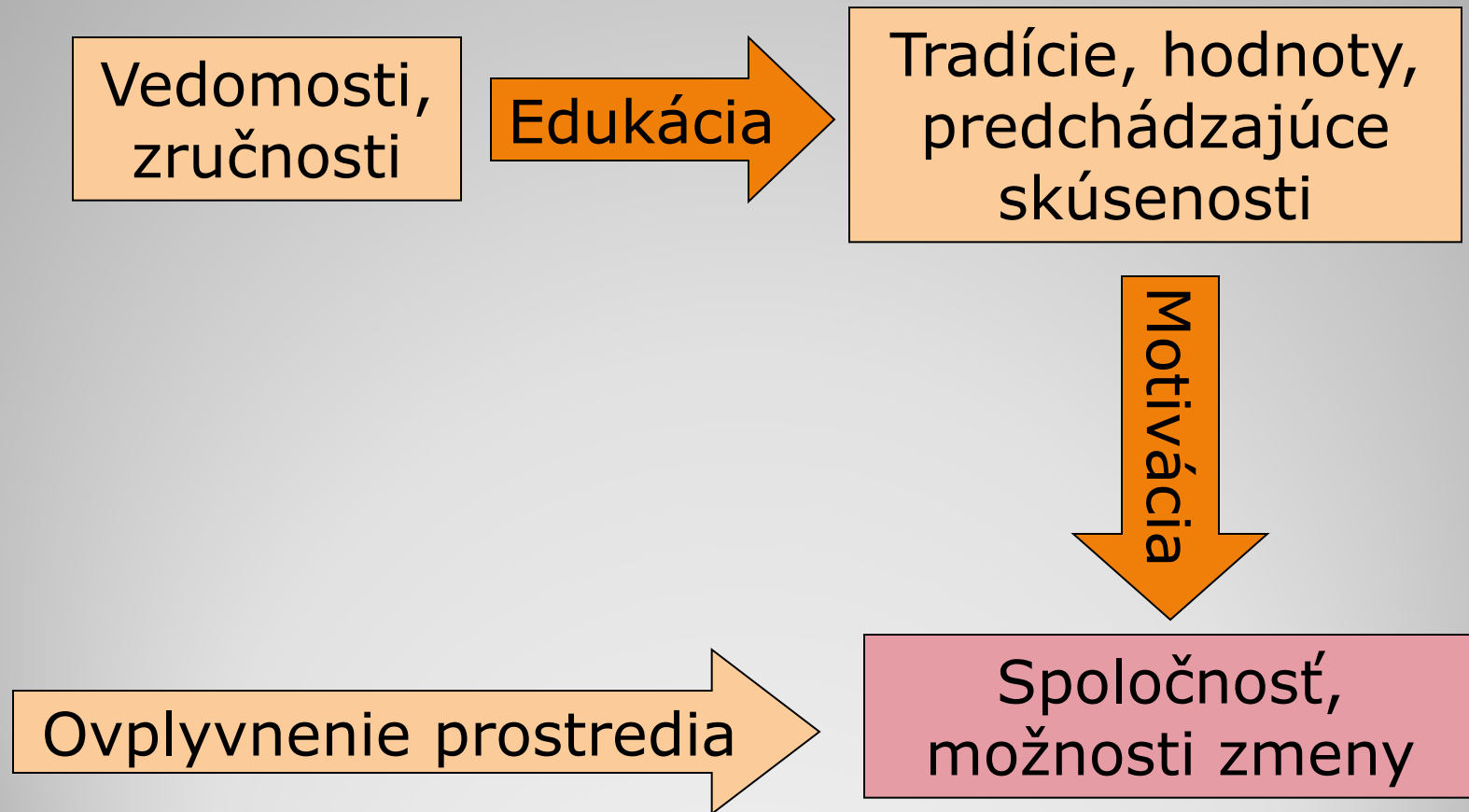
Incentíva, vonkajšie motivujúce podnety

- Proces motivácie je podmieňovaný jednak aktuálnymi **impulzmi** z organizmu, jednak zvyznamňovaním **podnetov z vonku**, niečím atraktívnym, príťažlivým, príjemným alebo nepríjemným, tým, čo je nielen spoločensky hodnotné, ale má pre človeka osobný význam.

Incentíva

- Nemčuková et al. (2000, s. 136) uvádza, že vonkajšie podnety môžu jednotlivca **stimulovať**, ale nemusia ešte motivovať určité správanie.
- Napr. sýty človek pohybujúci sa okolo reštaurácie môže byť zaujatý vystaveným jedálnym lístkom, ale nemusí do reštaurácie vstúpiť, aby si dal niečo k jedlu.
- Je nutné rozlišovať motiváciu, resp. motívy a vonkajšie motivujúce podnety, ktoré sú niekedy označované ako **incentíva**. Podnety sa stávajú incentívami len vo vzťahu k nastávajúcim motiváciám, resp. motívom.
- Voda je incentívom len pre smädného.

Podmienky zmeny správania

Dosiahnutá zmena správania

- Súčasný trend **E**
- **Selfmanažment** starostlivosti – „*najlepší manažér starostlivosti je sám pacient*“.
- Súčasný trend **PZ**
- Umožniť ľuďom zlepšiť kontrolu nad vlastným zdravotným stavom.

??? otázky

Naša schopnosť chápať a meniť správanie súvisiace so zdravím je ešte stále obmedzená !!!

- Prečo niektorí ľudia fajčia aj po prekonaní srdcovej príhody alebo po operácii rakoviny?
- Prečo väčšina ľudí necvičí, hoci vie, že cvičenie je pre zdravie prospešnejšie?
- Prečo sa adolescenti oddávajú nie celkom bezpečnému pohlavnému riziku AIDS?
- Ako možno navyknúť deti na stravu s nízkym obsahom tuku napriek tomu, že majú radšej tučné jedlá?
- Prečo sa ľudia často snažia prekonávať stres požívaním alkoholu, keď to zvyčajne vytvára ďalšie problémy?.....

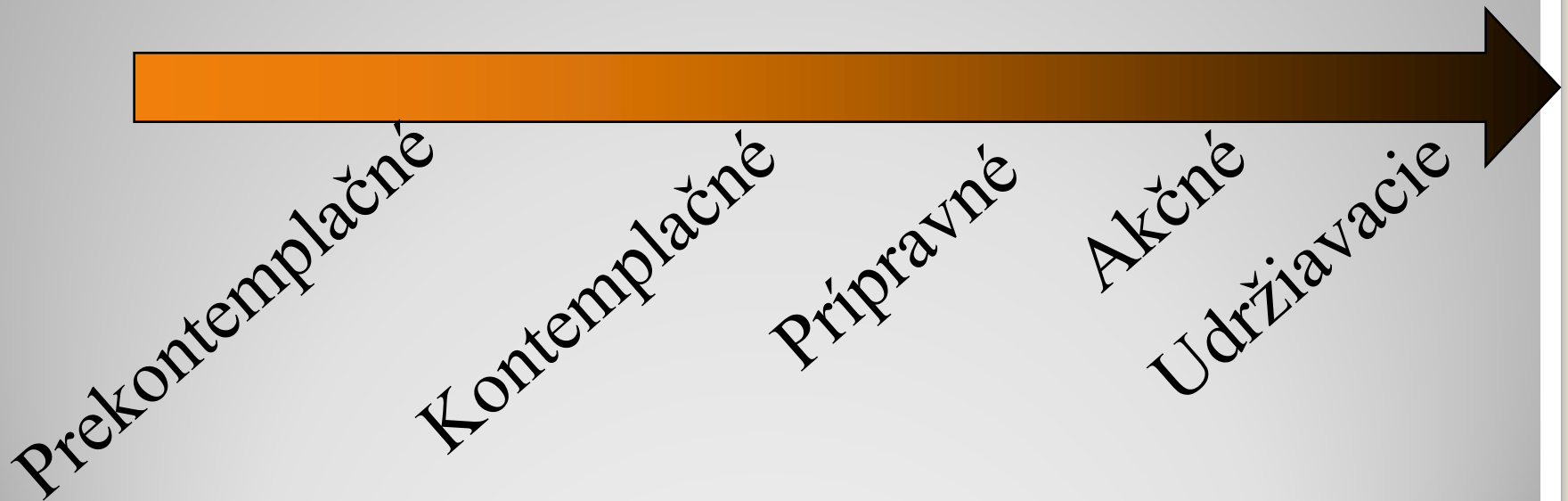
Hlavné teórie o zdravotnom správaní

- Učenie reaktívnym a operačným podmieňovaním (I.P.Pavlov, 1927).
- Sociálna kognitívna teória.
- Názorový model zdravia (Rosenstock; Becker).
- Teória zdôvodnenej činnosti.
- Komunikačný model zmeny správania.
- Model prípravy a postupu (Precede – Proceed).
- Transteoretický model.
- Zmena správania sebausmerňovaním (Kaplan, 1996, s. 50- 78; Rankin Stallings, London 2005, s. 30).

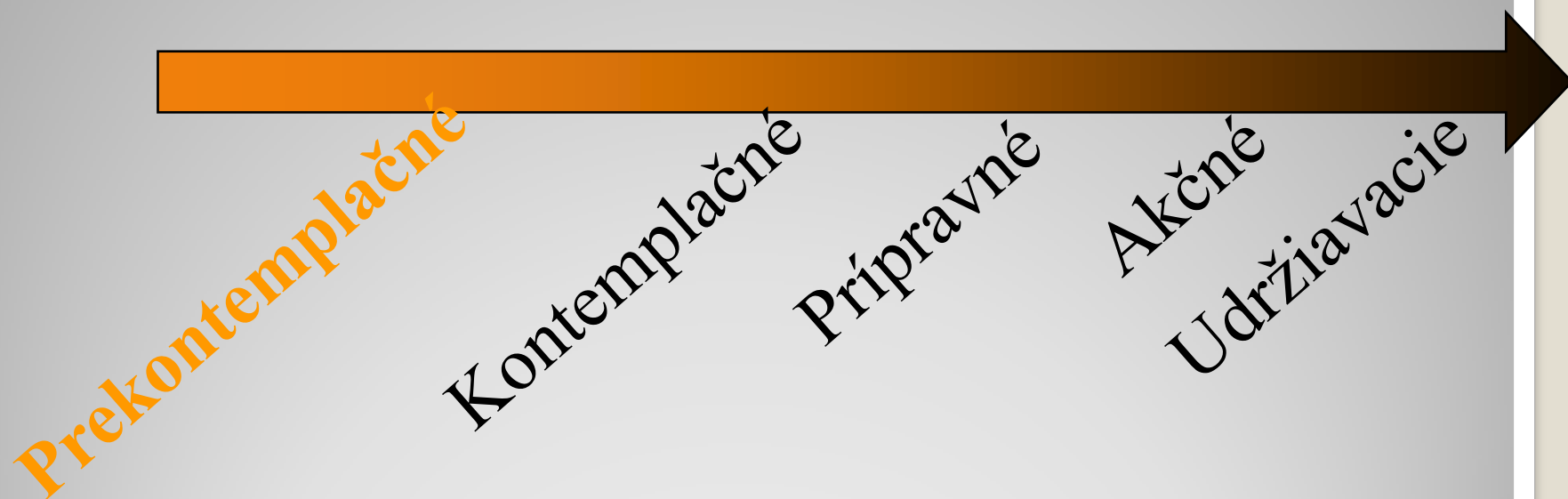
Priebeh zmeny správania

- Transteoretický model zmeny (Prochaska & DiClemente, 1983, Velicer et al. 1998).
- Zmenu neposudzuje ako udalosť, ale ako plynulý sled niekoľkých fáz.

Štádiá zmeny

Zmeny správania – prekontemplačné štádium

- Nepomýšľa na zmenu
- Nemotivovaný, nedá sa intervenovať

Zmeny správania – kontemplačné štádium

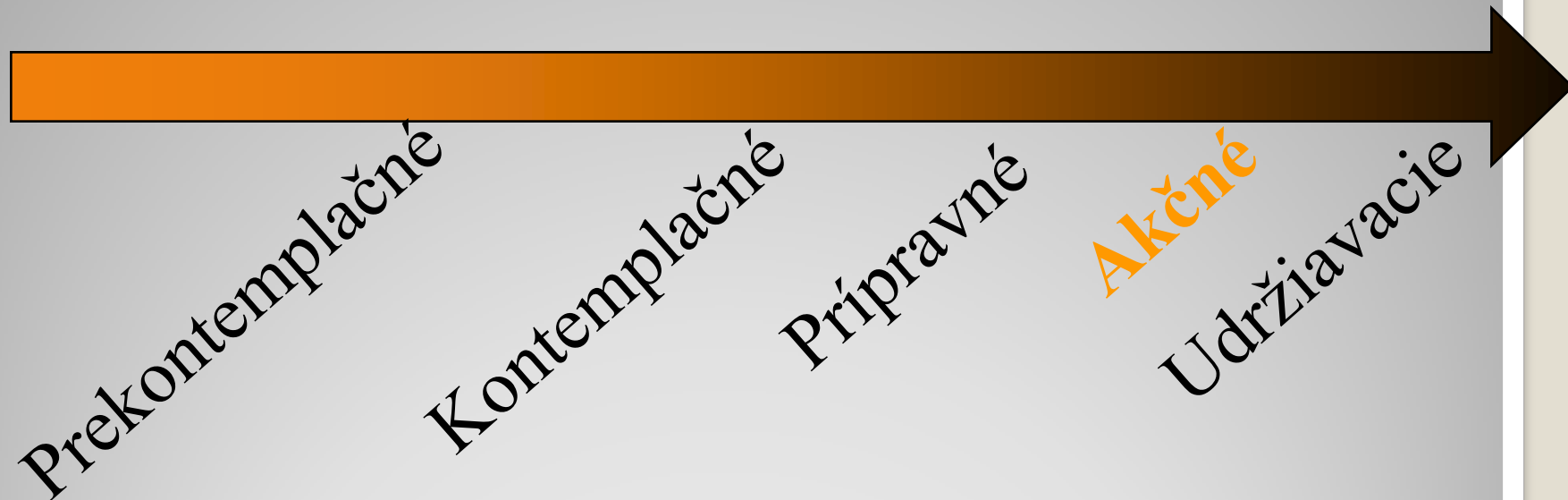
- Pomýšľa na zmenu v priebehu pol roka
- Zvažuje klady a zápory

Zmeny správania – prípravné štádium

- Zamýšľa zmeniť v priebehu mesiaca.
- V minulosti vážne pokusy o zmenu, hľadá informácie.
- Vhodný pre intervencie - liečba a odvykanie.

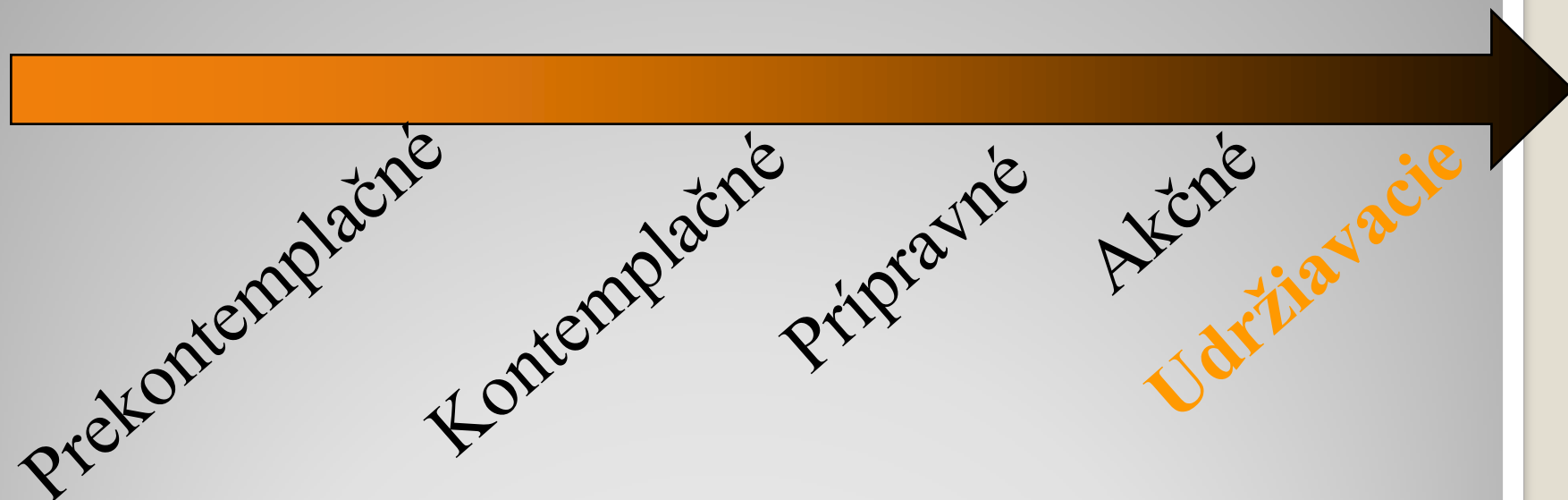
Zmeny správania – Akčné štádium

- Dochádza k zmene, ktorú pozorujeme.
- Najzraniteľnejšie z hľadiska relapsu.

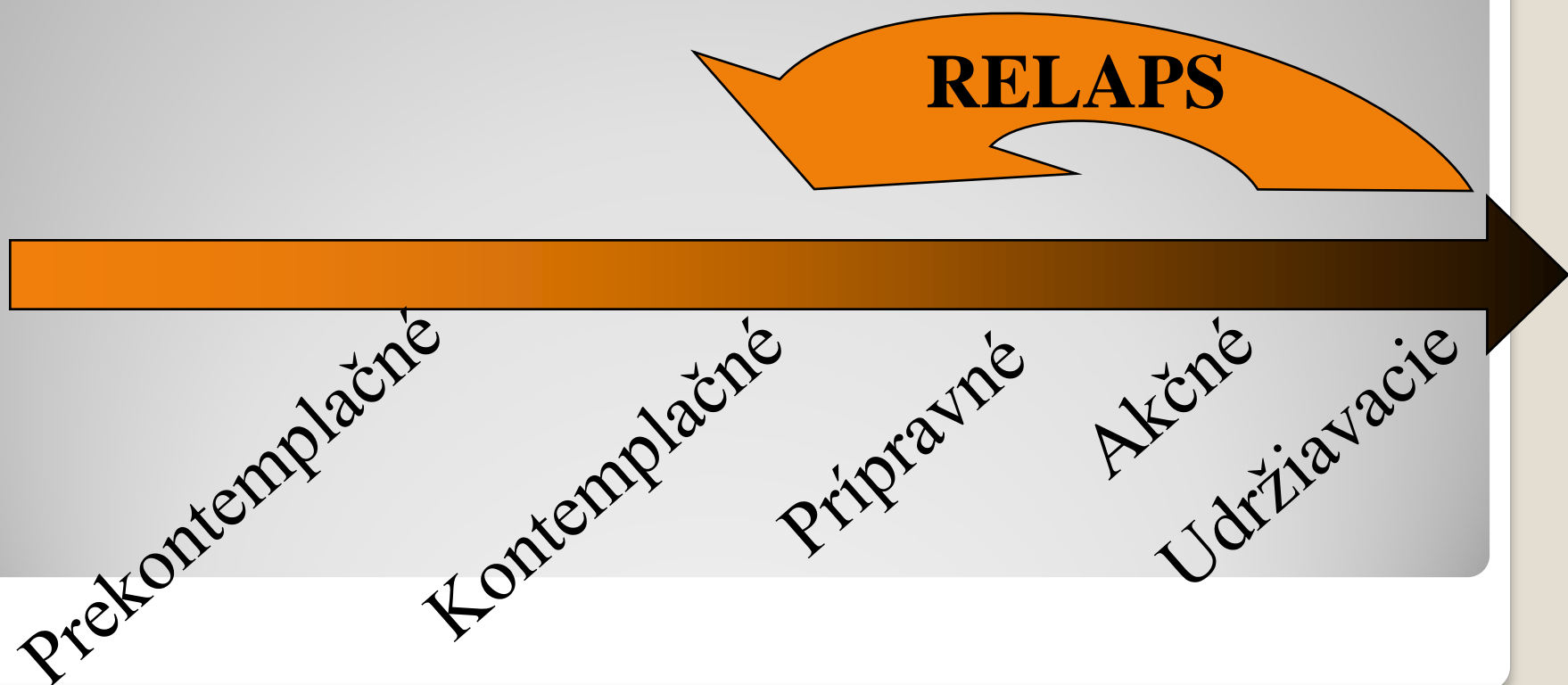

Zmeny správania – udržiavacie štádium

- Zvyká si na nefajčenie.
- Predchádzanie relapsu.

Zmeny správania

Relaps

- Regres s akčného, či udržiavacieho štádia na niektoré z predchádzajúcich.
- Je pravidlom (integrálna časť zmeny správania sa).
- Prechádza sa najmä do kontemplačného a rozhodovacieho štádia.

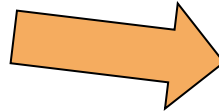
Motivácia

- Nestála
- Rozhodujúca pri zmene
- Ovplyvnená vonkajšími a vnútornými vplyvmi
- PRIME teória (West, 2006) – plans/plány, responses/reakcie, impulses/impulzy, motives/motívy, evaluation/hodnotenie

Motivácia a zmena

- Prah zmeny – **tlak** (*pocity, túžba atď*), **spúšťače** (*vonkajšie stimuly*), **liečba** (*zmeny dispozície, zmeny vonkajšieho prostredia*).
- Motivácia – ak prekročí prah zmeny, dochádza k zmene správania sa.

**External
environment**
(stimuli,
information)

Plans
(intentions/zámery)

Evaluations
(beliefs)

Internal
environment
(percepts, drives,
emotional states,
arousal,
ideas, frame of
mind)

Motives
(wants etc.)

Impulses
(urges etc.)

Responses

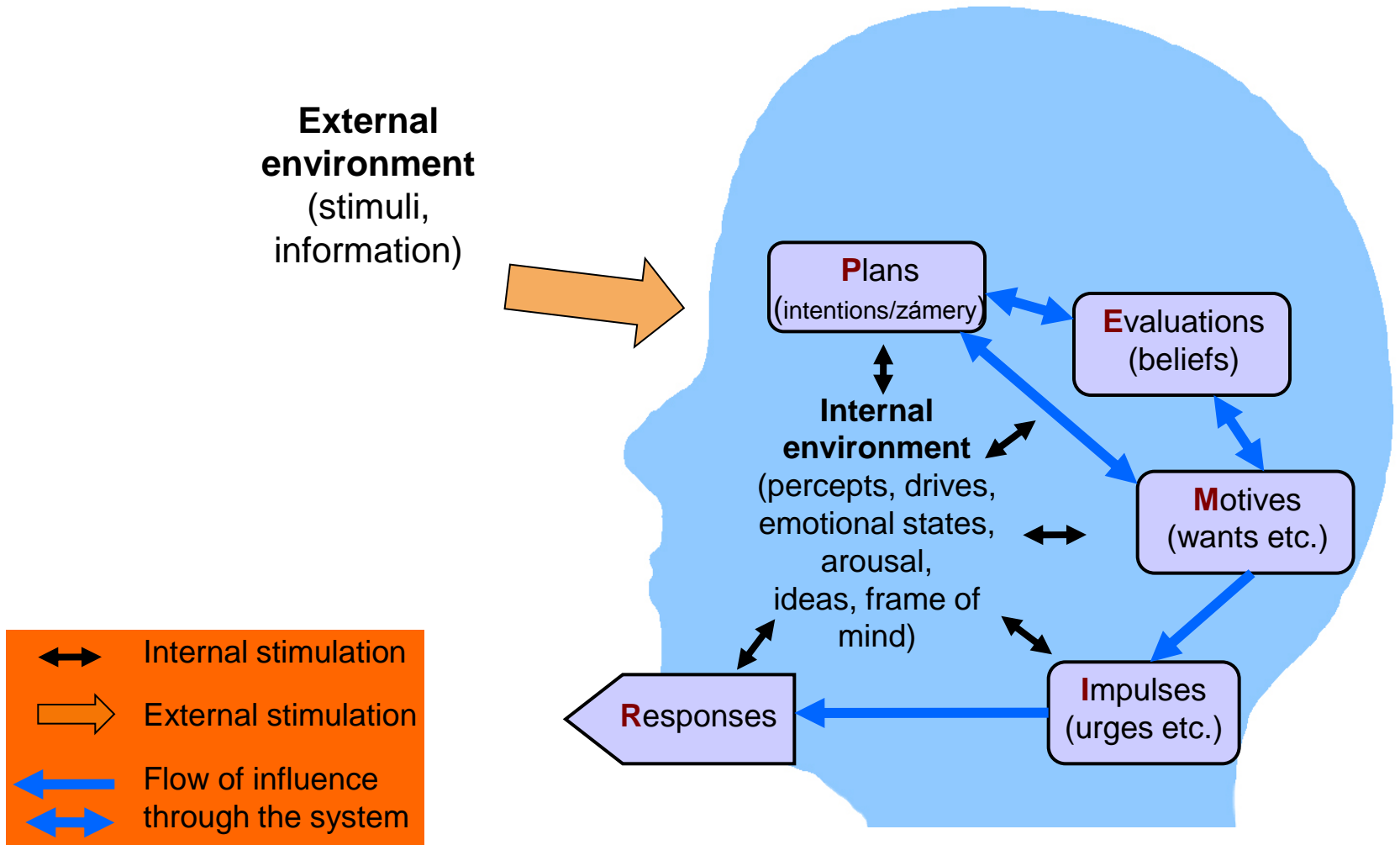
Internal stimulation

External stimulation

Flow of influence
through the system

Techniky na zvýšenie motivácie

5R:

- relevance – prečo sa oplatí zmeniť životný štýl
- risk – negatívne dopady terajšieho životného štýlu
- rewards – výhody zmeny
- roadblocks - prekážky
- repetition - opakovanie

Zásady motivačného rozhovoru

- empatia
- rešpektovanie a prijímanie názorov
- nesúdiť ale spolupracovať
- podporovať a konzultovať
- chváliť
- počúvať
- presvedčovať jemne, ale rozhodnutie je na klientovi
- poskytnúť podporu
- vyhýbať sa konfrontácií
- optimizmus

Stratégie motivačného rozhovoru

- Klásť otvorené otázky
- Reflektívne počúvanie – dokázať odpovedať na rozprávanie klienta
- Zhrnutie
- Posilňovanie pozitív
- Vyvolávať samomotiváciu – nechať klienta formulovať vlastné priority

Edukácia je zmena

- v správaní, zmeny v sociálnej oblasti a pod.

Vhodné voliť k zmene racionálno-empirický prístup –
fajčiar/ zdravý rozum/ maximálny úžitok.

Zmena: 1. plánovaná a radikálne
2. neplánovaná

Plánovaná zmena

- zámerný, účelný postup ovplyvňovania súčasného stavu jednotlivca/skupiny/organizácie...

Cieľom je:

- zlepšiť život
- prácu
- iné podmienky (sociálne, zdravotné apod.)

Zmeny predpokladajú vzájomnú spoluprácu aktérov zmien.

Neplánovaná zmena

Je náhla a jej následky sa nedajú predvídať/
súvisí často so situačnou zmenou.

Zmenu môžeme charakterizovať viacerými
ekvivalentmi: neutrálnosť – angažovanosť
realita – ideál
vízia
služba – moc
solidarita - oslobodenie a pod.

Teórie plánovanej zmeny – postupnosť štádií podľa Kurt Lewin

1. Štádium rozmrazovania – motivácia, jednotlivec si uvedomuje potrebu zmeny = kognitívny proces
(problém → známa metóda riešenia → zmena)

☞ Poznať tlaky podporujúce/obmedzujúce zmenu.

2. Štádium pohybu – zmena sa plánuje a začína sa uskutočňovať

☞ Dôležité je aby aktéri podporovali/stotožnení so zmenou
Prostredie - stimulujúce/podporujúce.

Teórie plánovanej zmeny – postupnosť štádií podľa Kurt Lewin

3. **Štádium znovuzmrazovania** – stabilizácia zmeny, jednotlivci ich premietajú do svojich systémov hodnôt a konania.

Proces akceptovania zmeny by mal prebiehať Prirodzene.

Proces odmietania zmeny býva najsilnejší vtedy, keď myšlienka nezodpovedá súčasnej potrebe.

- KEBZA, V. 2005. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Akademia 2005, 263 s. ISBN 80-200-1307-5
- KOZIEROVÁ, B. a kol. *Ošetrovatelstvo 1., 2.* Martin: Osveta, 1996. 1474 s. ISBN 80-217-0528-0 (83 -102)
- KAPLAN, R.M., SALLIS, J.F., PATTERSON, T.L. *Zdravie a spávanie človeka*. Bratislava: SPN, 1996. 450 s. ISBN 80-08-00332-4.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2003. 279 s. ISBN 80-7178-774-4.
- PAYNE, J. a kol. *Zdraví: hodnota a cíl moderní medicíny*. Praha: Triton, 2002. 124 s. ISBN 80-7254-293-1.
- RANKIN, S., H., STALLINGS, K., D. 2001. *Patient Educatio: Principles and Practice*. 4th Editon. Philadelphia: Lippincott Company, 2001. 432 p. ISBN 0-7817-2022-2.
- RANKIN, S.H., STALLINGS, K.D. LONDON, F. 2005. *Patient Education in Health and Illness*. 5th ed. Philadelphia: Lippincott Company, 2005. 368 p. ISBN 0-7817-4848-6.

Literatúra

Ďakujem za pozornosť